

HISTORIA ECCLESIAE

Commemoratio

Kerékgyártó Imola Orsolya*

Kolozsvár

Járosi Andor (1897–1944)
személyének és munkásságának hatása
evangélikus egyházunk lelki és istentiszteleti életére**

Járosi Andor, Járosi Pál és Podhradszky Olga második fia 125 éve, 1897. december 5-én született a Torontál vármegyében található Sándorfalván. 1920. július 1-től a kolozsvári evangélikus egyházközség lelkészeként szolgált 1944. október 13-ig, amikor is orosz fogságba került, ahonnan sajnos nem tért

vissza. Csupán hároméves volt, amikor édesapja elhunyt, ezért édesanyjával és testvérével előbb az anyai nagypárhoz Besztercebányára, onnan Újpestre, ezt követően pedig Szászsebesre költöztek. Az enyedi református kollégiumban végezte el az első és második gimnáziumi osztályt, s amikor Kolozsvárra költöztek, feljegyzései szerint édesanyja havi 17 forintból tartotta el a két gyermeket, és dolgai eladogatásából taníttatta őket. Andor nemcsak a református gimnáziumot látogatta, hanem zongorázni is tanult a konzervatóriumban.

A lelkészi pályára édesanyja irányította, és ugyanő szeretettette meg vele az olvasást is. Édesanyjáról azt írta, hogy

---

* Kerékgyártó Imola Orsolya (Brassó, 1988) evangélikus lelkész, a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézetben végezte teológiai tanulmányait 2006 és 2013 között. A 2009/2010-es tanévben a Lipcsei Egyetemen tanult.

** Ez az írás annak az előadásnak szerkesztett változata, amely 2022. december 7-én hangzott el a Járosi Andor Keresztyén Kulturális Műhely keretében, a 125 esztendeje született Járosi Andor lelkész-esperesre való megemlékezés alkalmával. A rendezvény helyszíne az evangélikus-lutheránus püspökség Reményik Sándor Galériája volt.

nagy műveltséggel rendelkezett, jól ismerte a magyar irodalmat, kedvence volt Arany, Petőfi, Jókay, Mikszáth és Herczegh Ferenc. Ezenfelül kitűnően ismerte az orosz írókat, Tolsztojt, Dosztojevszkijt, Turgenyevet, Puskind, tanult németül és franciául. Mindennek hasznát Járosi is felismerte saját életére nézve. Láttá, érezte, hogy édesanyjának neveltetése és széles körű ismerete alkalmassá tette őt fiainak gondos nevelésére. Édesanyja hitét az ortodoxia és pietizmus jelzőkkel jellemezte, és ez meghatározta az ő személyiségének és hitének fejlődését is. Ehhez járult hozzá a Kolozsvári Református Kollégium kitűnő, tradicionális és mégis haladó iránya.

1916-ban érettségizett. Teológiai tanulmányait az eperjesi teológián kezdte. Itt 1916 őszétől 1919 tavaszáig tanult, amikor a csehszlovák uralom megszüntette ezt az akadémiát. Tanulmányait az Erdélyi Református Egyházkerület kolozsvári Theologiai Fakultásán fejezte be. Kolozsvári tanulását az akkori evangélikus gyülekezet lelkésze, dr. Kirchknopf Gusztáv tette lehetővé, aki anyagilag is támogatta. 1922–23-ban két szemesztert a Marburgi Egyetemen töltött, ahol filozófiát, pedagógiát, retorikát és teológiát hallgatott. Valószínű, hogy ott ismerkedett meg hathatósabban a liturgiai reformmozgalmakkal, amelyek felkeltették a liturgia iránti érdeklődését,¹ és e mozgalmakról kimerítő tanulmányt is írt *A német evangélikus liturgiai reformmozgalmak*² címmel.

1931-ben elnyeri a magántanári képesítést gyakorlati teológiából. 1941. október 19-től esperese az erdélyi egyházmegyének. Tagja volt az egyetemes egyház teológiai és liturgikus bizottságának, elnöke a Tiszai Evangélikus Egyházkerület lelkészgyűlésének. Szerkesztette a kolozsvári *Kereszttyén Igazság* című evangélikus egyházi folyóiratot, tagja volt a *Pásztorújság* című irodalmi és művészeti folyóirat szerkesztőségének, az Erdélyi Irodalmi Társaságnak; és tiszteletbeli tagja volt a Frankenberg Körnek.

1929. április 7-én vette feleségül Brandt Laurát. Két gyermeke született, Margit és Andor, akit kiskorában betegség miatt el is vesztek.³

Ha Járosi Andor személyét az önéletrajza, a kortársai, barátai róla szóló visszaemlékezéseinek alapján próbálom feleleveníteni magam előtt, akkor ezt csak csodálattal és álmélgodással tudom megtenni. A ránk maradt emlékképekből olyan személy körvonalazódik előttünk, aki élete folyamán egyetlen percet sem töltött

¹ Ld. Járosi Andor önéletrajza. Tiszai Ág. H. Ev. Egyházkerületi Püspöki Egyházlátogatás (canonica visitatio) jegyzőkönyve 1943. év június hó első napján a kolozsvári egyházközségben, EOL, Tiszai Evangélikus Egyházkerület Levéltára/1/9/Erdélyi Egyházmegye.

² Járosi Andor: *A német evangélikus liturgiai reformmozgalmak*. Különnyomat a Theologiai Szemle 1932. évi 2–6. számából. Debrecen Sz. Kir. Város és a Tiszántúli Református Egyházkerület Könyvnyomda Vállalata, Debrecen 1933.

³ Ld. Járosi Andor önéletrajza.

tétlenül. Azt az érzést kelteti, mintha számára egy nap több lett volna huszonnégy óránál. Kérdésként fogalmazódik meg bennem, hogy miként is tudott annyira sok és különféle dologgal foglalkozni. A gyülekezetben végzett szolgálata mellett tanított, több bizottságnak és folyóirat szerkesztőségének volt tagja, színházba, operába járt, és a látottakról, hallottakról kritikát írt, beszerezte és tanulmányozta a kor legújabb irodalmi, művészeti, teológiai és filozófiai kiadványait, és azokról recenziókat írt. Mindezek mellett rendszeres kapcsolatot ápolt lelkész- és tanártársaival, korának íróival, költőivel, újságíróival és neves erdélyi személyiségekkel. Ugyanakkor lelki atyja, vezetője, irányítója vagy éppen gondviselője tudott lenni annak, aki hozzá fordult, vagy akin felismerte, hogy szüksége lenne rá. És mindezt egy olyan korban, ahol az információ nem pár gombnyomás által volt elérhető.

Benkő Timea ezt írja a *Járosi Andor – modern lelkipásztor és a kultúra hőse* című tanulmányában, amely az általa szerkesztett és Járosi Andor írásait is tartalmazó kötetben jelent meg:

„Járosi Andor folyóiratokban megjelent írásainak gyűjteményében változatos tematikájú és műfajú írásokat találunk. Írásaiban egyrészt előttünk áll a két világháború közötti európai és az erdélyi művelődés keresztmetszete és a korszak társadalomrajza egyaránt. A cikkekből megtudjuk, hogy mit olvasott az „intelligencia”, a magyar értelmiség, milyen zenét hallgatott koncerttermekben és a templomi egyházzenei hangversenyeken, de arról is tudomást szerzünk, hogy milyen színdarabokat tűzött műsorára a kolozsvári magyar színház, illetve milyen képzőművészeti alkotások készültek abban a korszakban.”⁴

Egyházi, teológiai írásaiban egyrészt az egyházi irodalom akkori termékeivel ismerkedhetünk meg, másrészt tudományos igénnyel ismerteti a korabeli teológiai kérdéseket és teológiai irányzatokat. Olvasottsága bámulatba ejtő. Műveltsége széles körű és magas szintű. A teológiai irányzatok között éppen olyan jól tájékozódik, mint az irodalmi műfajok és stílusok világában. Színikritikáiban a darabok irodalmi kritikája mellett hozzáértéssel és szakszerűséggel mond véleményt a rendezésről, valamint arról is, hogy a díszletek és a teljes színpadkép mennyire idomult az egyes darabok stílusának jellegzetességéhez. Híd volt a közélet és a vallásos irodalom között. Ezt a jellemvonását humanitásával magyarázzák a leggyakrabban. Pedig minden, a közélet, az irodalom, a politika, a tudományosság, az oktatás, a nevelés és a teológia szolgálatot jelentett számára, és pedig

---

⁴ Benkő Timea: Járosi Andor – modern lelkipásztor és a kultúra hőse. In: uő (szerk.): *Sub specie aeternitatis. Járosi Andor folyóiratokban megjelent összegyűjtött írásai*. Bibliotheca Augustana Transsylvania 5. Romániai Evangélikus-Lutheránus Egyház, Kolozsvár 2019, (27–36) 34.

olyat, amelyhez az ő istenfiúság-tudatából kapott indíttatást és erőt. Bármilyen körülmény között vagy helyzetben a rábízottakat minden tehetségével szolgáló „Andor bácsi” és „Andorka” volt egyszerre. Ha kellett, a közéletbe vitte be ezt a lelkeséget, de anélkül, hogy vallásosságát másra erőltette volna, értékközvetítő vallásos jellegű műveket ismertetett az *Erdélyi Helikon*ban vagy a *Pásztorútz*ben. Ugyanezt a másként gondolkodókat elfogadó lelkületet tolmácsolta gyülekezete, egyháza felé is, amikor a közélet kérdéseit és a különféle művészeti alkotások bemutatását csempészte be az egyház életébe, vagy amikor templomokban nemcsak ígét hirdetett, hanem felolvasásokat és zenei hangversenyeket is szervezett.

Benkő Tímea így összegezte életét és munkásságát:

„Járosi Andor élete és munkássága híd a földi valóság és az »örökké-valóság« között is. Úgy élt, úgy írt, úgy prédikált vagy társalgott, úgy tudott meghallgatni vagy segíteni, hogy mindebben környezete éppúgy, mint olvasói megérezhetik az Örökkévaló erejét, a transzcendens jelenvalóságát.”⁵

Koren Emil pedig így vallott róla:

„Szüntelenül lázasan sok tennivalója volt. A munka, az erdélyi felelősség súlyos, emésztő lánggal égett benne mindig. [...] Ha volt egy szabad félórája, cipelt a kávéházba. A forró fekete szürcsölése közben – rajongott a jó kávéért! – szédületes tudásának gazdag gyöngyeit szórta előttünk a levegőbe. [...] A kicsi fehér templom vastag falú sekrestyéjében megnyílt előttünk a teológia világa, mert ő beszélt. Csodálatos érzékkel tudott szemet nyitogatni problémák felé. Utólérhetetlen karizmája volt arra, hogy gondolkozni tanítson. (Koren Emil, in: *Járosi Andor emlékezete* 453.)”⁶

Talán ennek a gondolkodni tanításnak volt olyan nagy hatása tanítványaira, lelkésztársaira, akiknek nevelésében szerves és aktív részt vállalt, és pedig úgy, hogy gondolkozni tanított. Ennek a gondolkozásra nevelésnek és másokkal való együttgondolkodásnak volt az eredménye az is, hogy miután felismerte az erdélyi lecsupaszodott magyar evangélikus istentiszteleti rend megreformálásának szükségességét, lelkésztársaiban is felébresztette az ez iránti igényt. Neki és az általa inspirált tanítványoknak, lelkészeknek köszönhető, hogy a Románia területén élő magyar evangélikusok vasárnaponként ilyen szépen felépített liturgikus rend keretében tartják istentiszteleteiket. Anélkül, hogy liturgikai eszmefejtegetésbe bocsátkoznék, ennek az istentiszteleti rendnek a különlegességét a céljában tudnám meghatározni: az istentisztelet Isten és ember találkozásának kerete legyen.

⁵ Benkő Tímea: *Járosi Andor – modern lelképásztor és a kultúra bőse*, 35.

⁶ Antal Margit: Járosi Andor portréja. In: Benkő Tímea (szerk.): *i. m.* (13–26) 20–21.

Járosi Andor szerint az istentiszteleti liturgiában az Isten és az ember találkozik, és ez a találkozás dönti el az ember életének alakulását és magatartását. Az elnyert megújulás alkalmassá tesz a *martíriára*, azaz a szenvedések közti bizonyoságtételre és a diakóniára, a szeretetszolgálatra. A liturgia, a bizonyoságtétel és a diakónia az egyház hármasságának megnyilatkozása, amelyek szorosan összetartoznak. Minél mélyebb az Istennel való találkozás, annál erőteljesebb a bizonyoságtétel és a szolgálat. Ezért számára az volt a kérdés, hogy miképpen állhat az istentisztelet Isten igéjének a szolgálatába, és a forma hogyan segítheti elő a találkozást. Arra a válasza jutott, hogy vissza kell térni az ősi formákhoz, amelyek az ige szolgálatából fakadtak. Járosi Andor azt vallotta, hogy maga az ige teremti meg a maga kifejezési formáit, és minél komolyabban vették ezt, annál inkább gazdagodott az istentiszteleti élet is. Ezért olyan tervezetet alakított ki az istentiszteleti rendre, amelyben helyet kaptak a reformtörekvések igazságai, az őskeresztyén és lutheri istentisztelet értékei.⁷ Tanítványa és lelkipásztortársa, Kiss Béla leírja, hogy Járosi Andor fokozott figyelemmel ügyelt arra, hogy tervezete gyakorlatilag is keresztülvihető legyen. Annnyira körültekintő volt, hogy amennyire ez megengedhető volt, inkább elveket áldozott fel, minthogy törekvése hajótörést szenvedjen a gyülekezet idegenkedése miatt. Előbb csak kis körben népszerűsítette a liturgiát, és csak azután vezette be a vasárnapi istentisztelet helyére, és pedig úgy, hogy előbb csak az első oltári szolgálatot dolgozta ki, majd évekkel később a második oltári szolgálatot, s majd csak később „került volna sor a teljes terv bevezetésére az oltári szentséggel a középpontban, minden vasárnap”. Lelkigondozói érzékenységről tanúskodik az is, hogy amikor a gyülekezet tagjai kifogásolták a „gyónó kérdések” elmaradását az úrvacsorai liturgiából, visszaállította azokat a hívek kérésére, annak ellenére, hogy teológiailag helytelenítette ezt.⁸ Annak az istentiszteleti rendnek veti meg az alapjait, amelynek bevezetési folyamatát látszólag akadályozta a történelem viszontagságai miatt kialakult és változó egyházi struktúra. Ő viszont türelmes maradt, és meggyőződését tanítványainak lelkese-
dése vitte végül mégis célba az ő hiányában.

Milyen volt az az istentiszteleti rend, amely Járosi Andort a liturgia megreformálására indította? Megvizsgálva a korabeli *canonica visitatio* jegyzőkönyveit azt láthatjuk, hogy az istentiszteleti rend elemei a következők voltak: imádság, ének, alapige, lekción és áldás, hirdetések. Ezek az elemek egy igen-igen leegyszerűsödött rendben sorakoztak, amelyben a központi és lehangsúlyosabb elem a prédikáció vagy egyházi beszéd volt. Maga az a tény, hogy az ighirdetést „be-

⁷ Kiss Béla: Az új erdélyi magyar evangélikus istentiszteleti rend megteremtése (Járosi Andor liturgiai munkássága). In: *Lelkipásztor* 24.(1949/12), (481–486) 481.

⁸ Uo. 483.

széd”-nek nevezték, arra mutatott, hogy a racionalizmus ilyen vonatkozásban is teret hódított.

Az *Evangelikus Élet* 1938. júniusi számában Kiss Béla arról számol be, hogy a gyülekezetek istentiszteletei eltérnek egymástól, az énekeknek nemcsak a szövege, hanem a dallama is különböző. Megjegyezte, hogy a reformátusok kemény harc árán már aránylag egységet teremtettek ezen a téren, és felvetette a kérdést, hogy az evangélikus egyház miért ne tudná ezt megtenni. Ezt írta:

„És ha már itt tartunk, ejtsünk néhány szót istentiszteleti formánkról is. Nyugodtan előrebocsáthatjuk: a mi istentiszteleti rendünk minden, csak nem evangélikus. Amikor finn barátaink, majd egy dán lelkésztestvérünk járt itt s érdeklődött istentiszteleti formánkról, s elmondtam, elképedve kiáltott fel: ez nem evangélikus istentisztelet. Valóban, itt sincs meg köztünk az egység, kiszakadtunk az igazi evangélikus talajból. A világon mindenütt liturgiával tartják az evangélikusok az istentiszteleteiket, csak mi nem! Legutóbb a brassói szász lelkész kollégákkal esett szó erről a körülményről, s közöttük is rendkívül nagy volt a csodálkozás. Az igazi evangélikus istentiszteleti formát ki kell már egyszer dolgozni és be kell vezetni minden gyülekezetben. Éppen ideje a drága, ősi örökséghez való visszatérésre!”⁹

Hogyan jutottunk az ősi örökségtől az olyan istentiszteleti rendig, amelyet id. Kiss Béla úgy jellemzett, hogy minden, csak nem evangélikus?

A hanyatlási folyamat 16. század második felétől indult meg. Ennek háttérben szellemtörténeti okok húzódtak meg, amelyek három korszakara oszthatók: ortodoxia, pietizmus és felvilágosodás.

Az ortodoxia korában (1580–1700) a fő törekvés a reformáció meglátásainak, eredményeinek igaz tanokba foglalása, rendszerezése volt. Az istentiszteleti rend stabilizálódott, érvényre jutott az egyházi zene, amely szoros kapcsolatba került a prédikációval. A vallásháború és dogmatikai viták következtében a tanprédikáció, a polemikus és az apologetikus prédikációk kerültek előtérbe. Emiatt az úrvacsora lassan-lassan háttérbe szorult, majd teljesen kiszorult az istentiszteletből.¹⁰

Amit az előző időszak nem kezdett ki, azt megtette a pietizmus. A pietizmus – értékei mellett – ellenszenvet tanúsított a liturgiával szemben. Igyekezete a liturgia dogmatikai, hitelvi alapjának a felbomlasztására irányult, és a *communio sacramentalis* helyébe az egyén megtérését helyezte, amely a liturgikus élet elsorvasztá-

⁹ Kiss Béla: Beszéljünk róla. In: *Evangelikus Élet* (Baciu –Bácsújfalú), III. (1938/14), 6.

¹⁰ Hafenscher Károly: *Liturgia. A keresztény istentisztelet protestáns megközelítésben, ökumenikus szellemben*. Luther Kiadó – Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzene Tanszéke, Budapest 2010, 193–194.

sához vezetett.¹¹ Az azonnali megtérést követelő, bűnöket ostorozó prédikáció kimagaslott az istentisztelet más elemei közül. A kötött imádságokat hosszabb, szabad imák váltották fel.

A liturgia hanyatlásának folyamatát tovább fokozta a felvilágosodás és a racionalizmus. Ennek a kornak az volt a vezérelve, hogy csak az számít és fontos, amit meg lehet érteni, s ami ezen felül van, az felesleg. Az istentisztelet az észszerűségre épült, amelyen az egyén osztatlanul tud jelen lenni értelmével, akaratával és érzelmeivel. Ezért aztán arra törekedtek, hogy minden misztikus elemtől megtisztítsák a liturgiát,¹² s így az istentisztelet az oktatás alkalmává lett, és ehhez kellett igazodnia a liturgia egészének is. Az imádság önneveléssé lett, az egyházi év szerepe is gyengült, megszűntek a hétköznapi istentiszteletek, imaórák, és leépült az egyházi művészet is.¹³

A19. század elejéről ilyen istentiszteleti rend áll előttünk:

„Bevezető gyülekezeti ének, salutatio, a nyárspolgári vallásosságnak megfelelő viznyős collecta-imádság, az epistola felolvasása, ún. főének, amely után az ugyancsak emberi bölcsességből álló szónoklat vagy szószéki beszéd (nem prédikáció!) következett, és amelyhez még egy pót-szónoklatnak beillő terjengős értekezést csatoltak – imádság címen, esetleg az úrvacsora szentségének kiosztása (természetesen a praefatio és a missa fidelium csaknem minden liturgikus értékének a credóval együtt való kihagyásával), hálaímádság és áldás, végül ismét gyülekezeti ének, – ez a siralmas szegénység lépett a dicsőséges, ősi evangélikus liturgia helyébe.”¹⁴

Hogy miért állhatott éppen Járosi Andor a liturgiai mozgalom élén, és hogy gyermekkori élményei, a felvidéki liturgia, tanulmányútja miként alakították vallásosságát és teológiai nézeteit, életrajza magyarázza. Ezen körülmények között minden adott volt ahhoz, hogy az elszegényedett liturgia láttán megérjen benne az ősi, lutheri liturgiához való visszatérés vágya. Ezenfelül pedig személyisége, kisugárzása, tudományos pontossága és nem utolsósorban megvallott és megélt hite sok tanítványában is felélesztette ezt a vágyat, és megnyerte őket ennek az ügynek.

Id. Kiss Béla tanúsága szerint Járosi felvidéki származása, németországi tanulmányi éve, Kolozsváron pedig a Luther Mártonhoz kapcsolódó tudományos munkássága járult hozzá ahhoz, hogy rádöbbenjen arra, hogy az istentiszteleti kérdés nem formai, külső és esztétikai, hanem belső, lényegbe vágó tartalmi kérdés, az egyház életének legfontosabb megnyilatkozása.

¹¹ Jánossy Lajos: *Az evangélikus liturgia megújulása történeti és elvi alapon*. A Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem főisztelelő Evangélikus Hittudományi Karához benyújtott doktori értekezés. Hornyánszky Viktor R.-T. M. Kir. Ud. Könyvnyomda, Budapest 1932, 110.

¹² Bieritz, Karl-Heinrich: *Liturgiék*. Walter de Gruyter, Berlin–New York 2004, 539.

¹³ Hafenscher Károly: *i. m.* 195.

¹⁴ Jánossy Lajos: *i. m.* 110–111.

Id. Kiss Béla *Az új erdélyi magyar evangélikus istentiszteleti rend megteremtése* című cikkében közölte Járosi Andor istentiszteleti rendtartásának addigi utolsó formáját¹⁵ (lásd *Az istentiszteleti rendtartás legutolsó változata* című függelék). Cikkének egyik különösen értékes része az, amelyben összefoglalja, hogy ő miképpen egészítette ki az eredeti liturgiatervezetet, természetesen Járosi szellemében és elgondolása alapján. A *confiteor* rendes bűnvalló imádsággá alakul, és a feloldozás elmarad, mert el kell kerülni a látszatát annak, hogy az ember valamiképpen méltó lehet Isten kegyelmére és ahhoz, hogy asztalához járuljon. A gyónás és feloldozás az úrvacsoraosztást megelőző este történik. A *confiteor* után felhangzik a gyülekezet ősrégi hármaskönyörgése, a *Kyrie* (a berneucheni rendtartás alapján): „Uram, irgalmazz nekünk, könyörülj rajtunk! Kegyelmezz meg nekünk!”

A hitvallást visszaállítja a prédikáció és nagy imádság után. Járosi Andor is ide helyezte eredetileg, majd később a mise menetére való tekintettel mégis az evangélium kapott itt helyet. Azonban ott a prédikáció nem szerves rész, ezért az igére való felelet a hitvallás; de a protestáns istentiszteleten a prédikáció egységet alkot az igeolvasással, ezért felelet gyanánt a hitvallásnak kell következnie a prédikáció után. Így használja a berneucheni rendtartás is.

A prédikáció befejezéséhez egy, a témához alkalmazott rövid imát ajánl, míg a nagy imában a gyülekezet konkrét kéréseit, szükségait viszi a lelkész az Úr elé. Javasolja a név szerinti megemlékezést mindazokról, akiket újonnan kereszteltek meg, házassági áldásban részesültek, illetve elhunytak vagy betegek, mivel ez megerősíti a gyülekezethez való tartozás tudatát.

Kiss Béla a berneucheni mozgalom elgondolásai alapján véglegesítette az úrvacsorai szertartást is. A *prefatio* után csendes ima, a szereztetési igék és *epiklézis* következik, majd a gyülekezet az ősrégi *Agnus Dei* éneklé, és a liturgus ezután mondja a Miatyánkot. Ezután a gyülekezet felé fordul, kezébe veszi a kenyeret, és megtöri a következő szavak kíséretében:

„Vajon a megáldott kenyér nem az Úr értünk megtört valóságos teste-e? Azért azt mondja a Lélek és a menyasszony: Jövel, Uram Jézus! Erre a gyülekezet: Bizony jövel, Uram Jézus! Majd a lelkész a kehellyel is megfordul és mondja: És a megáldott kehely vajon nem Krisztus értünk kiontott valóságos vére-e? Azért azt mondja a Lélek és a menyasszony: Jövel, Uram Jézus!”¹⁶

Erre válaszként a gyülekezet is megismétli: „Bizony jövel, Uram Jézus!” A „Jövel, Uram Jézus!” imádság már a Didakhéban is előfordul.¹⁷

¹⁵ Kiss Béla: *Az új erdélyi magyar evangélikus istentiszteleti rend megteremtése*, 483–485.

¹⁶ Uo. 486.

¹⁷ Uo.

Járosi Andor liturgiai terveit és az ahhoz fűzött magyarázatokat olvasva, és tanulmányozva azt láthatjuk, hogy a liturgiai mozgalom, reform nem csupán az istentiszteleti rend formáját, mikéntjét akarta megváltoztatni, hanem hatni akart a hitre, a hitről való gondolkodásra is. Maga Járosi is azt vallotta, hogy az új istentiszteleti rend szorosan kapcsolódott a hitbeli megújuláshoz, tartozéka volt a hitújítás folyamatának, ugyanis ebben a rendben tükröződik a mindennapi élet is, a hívő ember mindenkori találkozása Istennel. Egyik, Túróczy Zoltán püspökhöz címzett levelében ezt írta:

„Egész gondolkodásunkat és életformánkat liturgikussá kell tenni, s ezt nemcsak papi konferenciákkal kell elérnünk, hanem gyülekezeti konferenciákkal, gyülekezeti és iskolai neveléssel is.”¹⁸

Járosi írásait olvasva, a róla szóló emlékezéseket, tanúságtételeket lapozva azt láthatjuk, hogy úgy, ahogyan liturgiai törekvéseiben az egységre, a tartalomforma egységére, az Isten jelenlétének megmutatására törekedett, úgy egész élete ezt az egységet sugározza. Járosi Andor élete és munkássága tehát valóban híd volt a földi valóság és az „örökké-valóság” között.

Függelék

Az istentiszteleti rendtartás legutolsó változata¹⁹

1. A lelkipásztor az oltárhoz megy, csöndben imádkozik, majd a gyülekezet felé fordulva kezdő igét olvas:

Azt mondja az Úr: „Jöjjetek énhozzám mindnyájan, akik megfáradtatok és megvagytok terhelve, és én megnyugosztalak titeket.” Dicsőség legyen az Atyának, a Fiúnak és a Szentléleknek.

Gyülekezet (énekelve): *Miképpen kezdetben dicsőség vala, úgy legyen most és mindörökké. Ámen.*

(Az istentisztelet nem a mi áldozatunk, érdemszerző cselekedetünk, hanem Isten kegyelmi tette. Ő a kezdeményező, ő a végrehajtó. Az ő kegyelmi megszólításán, megváltani-akarásán alapszik minden, ezért az ő hívő hangja csendül fel elsőnek, mielőtt kiáltanánk: Én felelek! Rögtön utána a kis glória doxológiája hangzik: a kegyelmes Isten méltó a dicsőítésre, az ő dicsőítése kíván lenni az egész istentisztelet. A gyülekezet Isten ezen végtelen kegyelmére gondolva nem maradhat tétlen, aktíve bekapcsolódik a dicsőítésbe, és az ősrégi doxológia éneklésével Isten csodálatos, örök hatalmára gondol, amellyel teremtette és fenntartja a világot. Az ő nevére szálljon dicsőség most, itt, köztünk és az idők végezetéig.)

¹⁸ Járosi Andor levele Túróczi Zoltán püspökhöz. 4/1941, EOL, 1/9/Kolozsvár.

¹⁹ Kiss Béla: *Az új erdélyi magyar evangélikus istentiszteleti rend megeremtése*, 481–486.

2. Liturgus *bálaadó és bűnbánó imádságot* mond.

Gyülekezet (énekelve): *Amen, ámen.*

(Isten színe elé csak bűnbánó, alázatos lélekkel léphetünk, amely imádságot a gyülekezet magévá teszi.)

3. Liturgus: *Verbum gratiae* hirdet. Pl. *Úgy szerette Isten e világot, hogy az ő egyszülött Fiát adta stb. Dicsőség a magasságos mennyeekben Istennek!*

Gyülekezet (énekelve): *És béke a földön s az emberekhez jóakarát!*

(Isten meghallgatja a megtérő ember bűnbánó imádságát, és a kegyelem ígéjében válaszol, az emberek iránti örök szeretetét juttatva benne kifejezésre. Természetesen csendül fel rá az isteni kegyelmet magasztaló doxológia: a nagy glória, az angyali üdvözlés szavaiban, amelyet a gyülekezet átvesz és befejez: békét, jóakaratot ez a kegyelem adhat csupán az embernek.)

4. Liturgus (énekelve): *Az Úr legyen tivéletek!*

Gyülekezet (énekelve): *És a te lelkeddel!*

(A fenti előkészítő résszel veszi kezdetét a tulajdonképpeni istentisztelet. Ókeresztény szokás szerint a lelkész hallgatóit az Isten kegyelmébe ajánlja, mert enélkül szolgálata hatástalan marad. A gyülekezet ugyanakkor lelkipásztoráért könyörög, mert a kegyelem nélkül a szolgálat emberi szavak halmaza marad csupán.)

5. Liturgus (énekelve): *Imádkozzunk! Mindenható Isten, ki mindazoknak oltalma vagy, kik tebenned bíznak, akinek kegyelme nélkül senki semmit sem tehet, sem előtted meg nem állhat! Áraszd ránk gazdagon kegyelmedet, hogy szent ihletésed által megtudjuk: mi jó nekünk? És a te kegyelmed által azt végbe is vibessük a mi Urunk Jézus Krisztusért!*

Vagy (énekelve): *Imádkozzunk! Hatalmas Isten, jó Atyánk! Kériünk téged, őrizd meg anyaszentegyházunkat a te szent Lelkeddél! Oh, adj erőt neki, hogy vigasztaljon, vezessen igazságod ígéjével! Hogy erősödjünk az igaz hitben, igaz szeretetben, hogy jöjjön el a te országod, a mi Urunk Jézus Krisztusért!*

Gyülekezet (énekelve): *Amen, ámen.*

(A salutatiohoz kapcsolódó collecta-imádság pompás kifejezése a sola fide, sola gratia igazságának: Isten kegyelme, ereje nélkül hiábavaló, meddő az egész istentisztelet és az egész élet, ezért kérjük a kegyelem Lelkének kiöntését. Ismertesse meg Isten az ő útjait, és ugyancsak ő vigye azokat véghez bennünk az ő hatalmával. Minden Istené, és rajta fordul meg!)

6. *Epistolai szentlecke* olvasása az oltár jobb oldalán. Utána: *Boldogok, akik hallgatják az Isten ígét, hallelujah!*

Gyülekezet (énekelve): *Hallelujah, hallelujah, hallelujah!*

(A „hallelujah” ősrégi, örömujjongást kifejező magasztalás.)

7. Liturgus az *evangéliumi szentleckét* olvassa az oltár bal oldalán.

Utána:

Gyülekezet (énekelve): *Dicsőség neked, Krisztus.*

Lelkés: *Apostoli hitvallás.*

(Az evangéliumi szentleckében az ige Krisztusra utal, akiben egyedül van bemenetelünk az üdvösség országába. Nála nélkül semmit sem cselekedhetünk. Ezért magasztaljuk, és adunk neki dicsőséget.)

8. *Közének vagy rövid művészi szám* (amelynek alkalmazkodnia kell az istentisztelet jellegéhez, mint pl. a Bach-preludiumok!) után következik a kb. 10-20 percig tartó *szószéki szolgálat*. A kizárólag *egyházi jellegű hirdetések* után *imádság és rövid áldás* fejezi be a szolgálatot.

9. *Gyülekezeti ének* után a liturgus ismét az oltárhoz megy, és a salutatiót énekl:

Lelkés (énekelve): *Az Úr legyen tivéletek!*

Gyülekezet (énekelve): *És a te lelkeddel!*

(Ismét Isten szólt a gyülekezethez, majd a gyülekezet imádsága és éneke következett. Most magasztos pillanat következik, az istentisztelet kimondottan Istent dicsőítő része. Szükséges, hogy lekipásztor és gyülekezet ismét szoros egységben készüljön a fenséges himnuszra.)

10. Lelkés (énekelve): *Emeljük fel szívünket!*

Gyülekezet (énekelve): *Felemeltük az Úrhoz!*

Lelkés (énekelve): *Adjunk hálát Urunknak, Istenünknek!*

Gyülekezet (énekelve): *Méltó és helyes ez!*

(A sursum corda az ókatolikus istentisztelet egyik gyöngyszeme. Dallama értékét Mozart határozta meg legjobban, amikor azt mondta, hogy odaadná érte az egész művészetét. Értelme: feledkezzünk meg most minden földiről, és fordítsuk figyelmünket teljesen Isten és az ő csodálatos birodalma felé.)

11. Lelkés (énekelve): *Valóban méltó és helyes, illő és üdvös, hogy mi téged, Urunk, szent-séges Atya, örökkévaló Isten, mindenkor dicsérjünk, és adjunk hálát neked a te Fiaid, Jézus Krisztus által. Átala dicsérik az angyalok a te dicsőségedet. Átala imádnak téged a hatalmasságok, félnek minden trónok, a mennyek és minden mennyei hatalmak dicsőítenek téged egyetértő ujjongással. Velük egyesüljön a mi énekünk is, és valljuk imádvá, vég nélkül:*

Gyülekezet (énekelve): *Szent, szent, szent az Úr, a Seregek Ura, teljes az ég és a föld az ő dicsőségével. Hozsánna a magasságban. Áldott, aki jön az Úrnak nevében. Hozsánna a magasságban.*

(A prefatio az istentisztelet legmagasabb része, mert itt elszakadunk minden „földi”-től, és tekintetünket Isten örök országára, angyalai seregére függesztjük. A gyü-

lekezet sanctusa, benedictusa és hozsánnája pedig az oltári szentségben közelgő Megváltó önfelelt, diadalmas üdvözlése.)

12. *Úr imája. Szereztetési igék. Epiklesis.*

13. *Az úrvacsora kiszolgáltatása.*

14. Lelkész (énekelve): *Az Úr legyen tivéletek!*

Gyülekezet (énekelve): *És a te lelkeddel!*

Lelkész (énekelve): *Adjatok hálát az Úrnak, mert jóságos ő!*

Gyülekezet: (énekelve): *És az ő jósága megmarad örökké.*

Lelkész: *Hálát adunk neked, mindenható Isten, hogy üdvösséges adományoddal megelégtettél minket, és kérünk, növeld általa hitünket és a szeretetet egymás iránt szent Fiad, a Jézus Krisztusért, a mi Urunkért. Ámen.*

Lelkész: Záróevangéliumot olvas János ev. 1,1.2.14. versei alapján.

15. Lelkész éneкли az ároni áldást.

Gyülekezet (énekelve): *Ámen, ámen.*

Ha az úrvacsoraosztás elmarad, a prefatio (11. pont) után csendes ima, Miatyánk következik. – Vége.

* * *

Felhasznált irodalom

- Antal Margit: Járosi Andor portréja. In: Benkő Timea (szerk.): *Sub specie aeternitatis. Járosi Andor folyóiratokban megjelent összegyűjtött írásai.* Bibliotheca Augustana Transsylvanica 5. Romániai Evangélikus-Lutheránus Egyház, Kolozsvár 2019, 13–26.
- Benkő Timea: Járosi Andor – modern lelkipásztor és a kultúra hőse. In: uő (szerk.): *Sub specie aeternitatis. Járosi Andor folyóiratokban megjelent összegyűjtött írásai.* Bibliotheca Augustana Transsylvanica 5. Romániai Evangélikus-Lutheránus Egyház, Kolozsvár 2019, 27–36.
- Bieritz, Karl-Heinrich: *Liturgik.* Walter de Gruyter, Berlin–New York 2004.
- Hafenscher Károly: *Liturgika. A keresztény istentisztelet protestáns megközelítésben, ökumenikus szellemben.* Luther Kiadó – Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzene Tanszéke, Budapest 2010.
- Járosi Andor: *A német evangélikus liturgiai reformmozgalmak.* Különnyomat a Theologiai Szemle 1932. évi 2–6. számából. Debrecen Sz. Kir. Város és a Tiszántúli Református Egyházkerület Könyvnyomda Vállalata, Debrecen 1933.
- Jánossy Lajos: *Az evangélikus liturgia megújódása történeti és elvi alapon.* A Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem főtisztelendő Evangélikus Hittudományi Karához benyújt-

tott doktori értekezés. Hornyánszky Viktor R.-T. M. Kir. Udv. Könyvnyomda, Budapest 1932.

Kiss Béla: Az új erdélyi magyar evangélikus istentiszteleti rend megteremtése (Járosi Andor liturgiai munkássága). In: *Lelkipásztor* 24.(1949/12), 481–486.

Kiss Béla: Beszéljünk róla. In: *Evangélikus Élet* (Baciu –Bácsújfaló) III. (1938/14), 6.

Levéltári források

Járosi Andor levele Túróczi Zoltán püspökhöz. 4/1941, EOL, 1/9/Kolozsvár.

Járosi Andor önéletrajza. Tiszai Ág. H. Ev. Egyházkerületi Püspöki Egyházlátogatás (canonica visitatio) jegyzőkönyve 1943. év június hó első napján a kolozsvári egyházközségben, EOL, Tiszai Evangélikus Egyházkerület Levéltára/1/9/Erdélyi Egyházmege.

* * *

In this paper I summarise the ecclesiastical and social effects of the works on the life of the church and society of the Lutheran theologian (pastor and dean in Kolozsvár-Cluj) Andor Járosi, who was born 125 years ago. It is the result of his efforts that the liturgical reform of the Lutheran church from Transylvania took place, even if it lasted longer than twenty years until a general decision was made regarding of its implementation to the whole church.

Keywords: Andor Járosi, Lutheran liturgy, liturgical reform.